

sellem, en-Nuḥbe fî terâcimî'l-Esediyân (Terâcimü beyti İbn Kâdî Şühbe), İfâdetü'n-naḫî fî'l-kelâmi 'ale'l-'aḫl (Gazzî, I, 250; İbnü'l-İmâd, X, 211).

BİBLİYOGRAFYA :

Nuaymî, *ed-Dâris fî târihi'l-medâris* (nşr. Ca'fer el-Hasenî), Kahire 1988, I-II; a.mlf., *Dürü'l-Kur'ân fî Dimaşk* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid), Beyrut 1982, neşredenin girişi, s. 6-22; a.mlf., *Description de Damas* (trc. H. Sauvaire), Paris 1894-96 → (ed. Fuat Sezgin), Frankfurt 1993, tercüme edenin girişi, I, 1-7; İbn Tolun, *Müfâkehü'l-hillân fî havâdisi'z-zamân* (nşr. Halîl el-Mansûr), Beyrut 1998, s. 319, 322, 346; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, I, 250; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* (Arnaût), X, 210-211; Brockelmann, *GAL*, II, 165; *Suppl.*, II, 164; *İzâhu'l-meknûn*, I, 107, 225, 244; II, 247, 273; *Hediyyetü'l-'ârîfîn*, I, 598; Kehâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, II, 196-197; A. J. Arberry, *The Chester Beatty Library, A Handlist of the Arabic Manuscripts*, Dublin 1958, III, 86; Selâhaddin el-Müneccid, *el-Mü'errihûne'd-Dimaşkuyyûn fî'l-'ahdî'l-'Osmânî ve âsârühümül-maḫtûta*, Beyrut 1964, s. 14-15, 44-46, 80-81; a.mlf., *Mu'cemü'l-mü'errihûne'd-Dimaşkuyyûn*, Beyrut 1398/1978, s. 281-283; a.mlf., "el-'Unvân fî zabṭi mevâlid ve vefeyâti ehli'z-zamân li-mü'errihi Dimaşk en-Nu'aymî", *MMADm.*, XXXIV (1959), s. 204-207; Hâlid er-Reyyân, *Fihristü maḫtûṭâti Dâri'l-kütübî'z-Zâhiriyye: et-Târiḫ ve mü'l-ḫakâtüh*, Dimaşk 1393/1973, II, 172, 420, 648, 685; Ömer Ferruh, *Me'âlimü'l-edebi'l-'Arabî fî'l-'aşri'l-ḫadîs*, Beyrut 1985, I, 223-226; Şâkir Mustafa, *et-Târiḫü'l-'Arabî ve'l-mü'errihûn*, Beyrut 1993, IV, 125-126; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 229-230; R. Stephen Humphreys, *İslam Tarih Metodolojisi: Bir Sosyal Tarih Uygulaması* (trc. Murtaza Bedir - Fuat Aydın), İstanbul 2004, s. 292-293; Yûsuf el-İş, "Müzekkirâtün yevmiyyetün düvvinet bi-Dimaşk fî'l-evâḫiri'l-karnî't-tâsif ve evâ'ili'l-'âşir", *MMADm.*, XVIII (1943), s. 142-154.

CENGİZ TOMAR

NUAYMİYYE

(النعمية)

Zeydiyye'den Nuaym b. Yemâm'a
(II./VIII. yüzyıl [?])
nisbetle anılan bir fırka
(bk. ZEYDİYYE).

NÜBE

(النوبة)

Afrika'da
büyük kısmı Sudan'da,
küçük bir kısmı Mısır'da kalan bölge.

Yukarı Mısır bölgesinde Asvan'ın hemen yanında Nil nehrindeki ilk şelâleden başlayıp altıncı şelâleye veya bazılarına göre Beyaz ve Mavi Nil kollarının birleştiği noktaya kadar uzanan bölge Nûbe (Nûbye), bu bölgede yaşayan insanlar da Nûbî olarak anılır. Nûbe adını kullanan ilk coğrafyacı

olarak bilinen Eratosthenes'e göre (ö. m.ö. 192'ye uzanan) Nûbe (Noubai) Dongola'ya kadar uzanan bölgedir (Arkell, s. 177 [Strabo XVII, i, 2'den]). Herodot ise bölgeyi Elephantine'den (Asvan civarında) sonra gelen ve başşehri Meroe olan Ethiopia (Habeşistan) diye tanımlar, buradaki şelâle ve kayalıklardan söz eder. İlk dönem İslâm kaynaklarında bölge bazan Habeşistan'la karıştırılmıştır. Nûbe'nin eski Kopt dilinde (Kıptîçe) **nub** (**nbu**) kelimesinden türetildiği ve "altın ülkesi" anlamına geldiği söylenir. Nitekim firavunlar devrinde Mısır'ın altın ihtiyacının büyük kısmının bu bölgeden sağlandığı bilinmektedir. Bazı mezar resimlerinde Mısır hükümdarına hediyeler ve bu arada altın sunan Nûbeliler görülmektedir. Nûbe kelimesinin mahallî dilde "köle" anlamına geldiği (a.g.e., s. 177), Nûbeliler'in ok ve yay kullanmada çok mahir oldukları, bu sebeple eski Mısır'da bölgeye Ta seti (yay ülkesi) denildiği de kaydedilmektedir. Eski Ahid'de bölge Hz. Nûh'un oğullarından Hâm'ın neslinden gelen (Tekvîn, 10/6; I. Târihler, 1/8) Kuş'un (Cush, Cushi, Kash, Kaj) ülkesi olarak zikredilir (Tekvîn, 2/13). Mısır'da orta krallık dönemine ait bir kitâbede bu ad zikredilmektedir (EJd., V, 1174). İslâm tarihçileri genel olarak siyah ırkın, bu arada Nûbeliler'in Hâm'ın neslinden geldiğini kabul ederler ve Nûbe'yi Bilâdüssûdan'dan (siyahlar ülkesi) sayarlar. Tarihî kalıntılardan anlaşıldığına göre Aşağı Nûbe'ye milâttan önce 2300'lerden itibaren yerleşmeye başlayan siyahîler daha sonra bölgenin tamamına hâkim olmuşlardır. Onların kurduğu Kuş Devleti bir ara (m.ö. yaklaşık 725-660) Mısır'ı da egemenliği altına almıştır (Arkell, s. 110 vd.).

Hükümdarlarına Kâbil lakabı veren ve Himyer soyundan geldiklerine inanan Nûbeliler, VI. yüzyılın başlarından itibaren Hıristiyanlığı kabul ettiler. O sırada kuzeyde Dongola'da Makarra (Makuria) Devleti, güneyde Hartum'a yakın bir merkez olan Sûbâ'da ise Alve Devleti hüküm sürüyordu. Misyonerlerin Nûbe'de Hıristiyanlığı yayma faaliyetleri ilk defa 543'te başlamış, bölgede ilk kilise 600 yılından sonra yapılmıştır. Nûbeliler Hıristiyanlığın Ya'kübî mezhebini kabul ederek İskenderiye kilisesine bağlanmıştır (Mes'ûdî, I, 359). İbnü'n-Nedîm, Nûbeliler'in dinî metinlerini Süryânîce, Rumca ve Kıbtîce yazdıklarını söyler (el-Fihrist, s. 28). Resmî işlerde ise Nûbe dilini kullandıkları kaydedilmektedir.

Müslümanların Nûbe ile münasebetleri Mısır'ın fethi sırasında başlamıştır. Amr

b. Âs tarafından Ukbe b. Nâfi' kumandasında Afrika'ya gönderilen ordu Nûbe'ye kadar inmiş, ancak ok atıcılığında çok mahir olan Nûbeliler'in büyük bir direnciyle karşılaşınca iki taraf arasında anlaşma yapılmıştır (20/641). Mes'ûdî, Araplar'ın atıcılığı Nûbeliler'den öğrendiklerini söyler (*Mürûcü'z-zeheb*, I, 389). Çatışmalar esnasında çok sayıda müslümanı gözlerinden vurdıkları için Nûbeliler'e "rumâtü'l-hadek" denilmiştir. Valilikten alınmaya kadar bölgeye ordu göndermeye devam eden Amr bununla birlikte Nûbeliler üzerinde tam bir hâkimiyet kuramadı. Hz. Osman tarafından onun yerine Mısır'a vali tayin edilen Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh, Nil üzerinden gemilerle Asvan'a kadar taşıdığı ordusuyla iç bölgelere girip Dongola'ya kadar ulaştı. Dongola muhasarasında müslümanların bölge halkı tarafından henüz bilinmeyen mancınık kullanmaları üzerine zor durumda kalan Nûbeliler, Abdullah'a barış teklifinde bulundular (31/652). Makarra Devleti'yle yapılan ve bütün Nûbe halkını içine alan ticarî ilişkilere dayanan anlaşmaya göre Nûbeliler müslümanlarla savaşmayacaklar, her yıl 360 köle verecekler, kaçan köleleri iade edecekler, Dongola'da inşa edilen mescidi koruyacaklar, orada ibadet edenlere dokunmayacaklardı. Buna karşılık kendilerine hububat ve giyecek yardımı yapılacak, müslüman tâcirler ticaret serbestliği tanınacak, iki taraf birbirinin topraklarına serbestçe girip çıkabilecek, ancak kesin olarak yerleşmeyecekti. Nûbeliler'den alınan vergiye "bakt" denilmiştir. Antlaşmanın mescidle ilgili kısmından, daha ilk dönemlerden itibaren bölgede az sayıda müslüman bulunduğu veya o sırada yerleştirildiği anlaşılmaktadır.

Emevîler devrinde Yukarı Nûbe'den top rak satın alıp buraya yerleşenler oldu. Emevîler'in son halifesi II. Mervân Mısır'da öldürülünce iki oğlu Abdullah ve Ubeydullah yanlarında birkaç bin kişiyle Nûbe'ye sığındılar. Abbâsî Halifesi Mehdi-Billâh zamanında her yıl 360 köle karşılığında kendilerine buğday, üzüm sirkesi, elbise gibi mallar veya bunların bedelleri gönderiliyordu. Nûbeliler köleleri genellikle düşmanlarından temin ediyor, yeterli sayıda köle bulamayınca kendi çocuklarından da veriyorlardı. Mehdi ve Mu'tasım-Billâh döneminde vergiler hafifletildi ve ödemede daha müsamahakâr bir yol izlendi. Ancak Abbâsî Devleti'nin zayıf düştüğü zamanlarda Mısır'da çıkan kargaşa ortamını fırsat bilen Nûbeliler birçok defa Asvan'a saldırdılar. İhşidîler devrinde böyle bir saldırıya

karşı Kâfûr tarafından Nil ve Kızıldeniz üzerinden gönderilen ordu çok sayıda esirler dönmüştü. Nûbeliler buna rağmen saldırılarına devam ettiler. İki taraf arasında yenilenen antlaşma Fâtımîler zamanında da yürürlükte kaldı.

Fâtımîler'e bağlı olan Nûbe kralıyla Yukarı Mısır'a kaçan Sudanlılar'ın birleşip 568 yılı başlarında (Ağustos 1172) askerî bir harekâta girişmeleri üzerine Selâhaddin-i Eyyübî ağabeyi Turan Şah'ı Nûbe üzerine göndermek zorunda kaldı (568/1173). Turan Şah müstahkem Kasr-ı İbrim'i ele geçirdi ve çok sayıda Nûbeli'yi esir aldı. Saint Mary Kilisesi'ni camiye çevirdi. İki yıl sonra Kasr-ı İbrim'deki garnizon geri çekilince hıristiyanlar tekrar bölgeye hâkim oldular. Aşağı Nûbe'de İbrim Kalesi'ni zapteden Turan Şah buraya bir kumandan tayin ederek Yemen'e gitti. Bu olaydan itibaren bölgede müslümanların sayısı artmaya başladı. Bu tarihlerde Eyyübîler'e baş kaldıran ve onların karşısında ordularının büyük bir kısmını kaybeden Kenzîler, Aşağı Nûbe bölgesine göç edip Meris'i merkez yaptılar.

Amcası Ebû'l-İzz'i tahtından uzaklaştırarak iktidarı ele geçiren Nûbe Kralı David, Memlûk Sultanı I. Baybars'a hediyeler gönderip cülûsunu haber verdi. Baybars onu kral olarak tanımakla beraber verginin ödenmesi konusunda ısrar etti (664/1265-66). İki devlet arasındaki iyi ilişkiler bir süre sonra bozuldu. 671'den (1272-73) beri vergi ödemeyen Kral David, Asvan'a saldırıp yağma ve tahribatta bulundu. Aynı yıl Ayzâb yağmalandı. Mısırlı ve Sudanlı tüccarlar soyuldu. Şehrin vali ve kadısı öldürüldü. Bu sırada tahttan uzaklaştırılan Kral Ebû'l-İzz'in yeğeni Şikenda, David'in gayri meşrû yollarla tahtı ele geçirdiğini söyleyip Sultan Baybars'a şikâyetle bulundu. Bu fırsatı değerlendirip bölgede asayiş sağlamaya ve Mısır ticaretini emniyet altına almak için bir sefer düzenlemeye karar veren sultan, Şemseddin Aksungur el-Fârikânî ve İzzeddin Aybek el-Efrem'i 300 süvariyle sefere memur etti. Şikenda ile iş birliği yapan Aksungur ve Aybek, 13 Şevval 674'te (31 Mart 1276) Dongola'da meydana gelen savaşta Kral David'i tam bir bozguna uğratarak Şikenda'yı tahta çıkardılar. Şikenda, Sultan Baybars'a tâbi bir vali olarak hüküm sürecek ve hutbede Abbâsî halifesi ile Sultan Baybars'ın adına yer verecekti. Ancak Nûbeliler zaman zaman vergi ödemeyi aksattılar. Kalavun, 685-688 (1286-1289) yıllarında Mısır ve Aşağı Nûbe bölgesine yerleşmiş olan Arap kabilelerinin de katıldığı bir

orduyu onların üzerine gönderdi. Nûbeliler 716'da (1316) ödemekte oldukları vergiyi yine kesince Muhammed b. Kalavun, hükümdar ailesinden olup Mısır'a gelerek İslâmiyet'i kabul eden Abdullah Berşembû'yu bir orduyla birlikte Nûbe tahtına oturmaya bölgeye sevketti. Nûbe'nin idaresini ele geçiren Abdullah bir müddet sonra Kenzîler tarafından öldürüldü ve bölge Kenzîler'in eline geçti. Bunun üzerine yeni birlikler gönderilip bölge tekrar zapt edildi. Ardından, Fâtımîler zamanında Yukarı Mısır ve Nûbe bölgesine yerleşmeye başlayan ve kız alıp vermek suretiyle Nûbelilerle akraba olan Cüheyne kabilesinin eline geçti. Onların tam bir otorite kuramamaları sebebiyle uzun zaman karışıklık ve anarşinin hüküm sürdüğü bölge bağımsız şeyhlikler tarafından yönetildi. XVI. yüzyıl başlarında kurulan Func Sultanlığı bu şeyhliklerin büyük bir kısmını idaresi altında birleştirmeyi başardı.

Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethinin ardından Osmanlılar, Aşağı Nûbe'de Halfa vadisine kadar olan bölgeyi kontrolleri altına alıp Asvan ve İbrim'de idarî teşkilât kurdular. 981'de (1573) Habeş eyaletine bağlanan İbrim sancağı bu eyalete yapılan her türlü sevkiyatta önemli bir rol oynadı. 992'de (1584) İbrim eyaleti kurulup Hızır Paşa beylerbeyi tayin edildi (Orhonlu, s. 113). Ancak İbrim iki yıl sonra tekrar sancak haline getirildi. Osmanlılar zamanında Dongola'ya yerleşen çeşitli Arap kabileleri ve bazı Bosnalılar yerli kadınlarla evlenerek bölge halkının İslâmlaşmasında önemli rol oynadılar. Dongola halkının tamamı kısa süre sonra İslâmiyet'i kabul etti. Nûbe 1841'de Mısır Hidivi Mehmed Ali Paşa'ya verildi. Nûbe'nin bundan sonraki tarihi Mısır ve Sudan'ın son iki asırlık tarihleriyle yakından ilgilidir. Osmanlılar bölge halkına Berberî, bölgeye de Berberistan adını vermişlerdir.

Nûbeliler genellikle yumuşak tabiatlı insanlar olarak tanınır. Ünlü sûfi Zünnün el-Mısırî'nin Nûbe asıllı olduğu söylenir. Lokman Hekim'in de Nûbeli olduğuna dair rivayetler vardır (İbn Kesîr, II, 124). Dongola'dan Hartum'a uzanan bölgede yaşayan ve Arapça konuşan Nûbeliler bölgeye gelen müslüman Araplar'la kaynaşmış bir haldedir. Hâlâ Nûbe dili konuşan kabileler de Araplar'la karışmış durumdadır.

Mısır'ın güneyinde ve Sudan'ın kuzeyinde geniş bir alanı kaplayan Nûbe günümüzde iki bölgeye ayrılmaktadır. Asvan'ın güneyinde birinci şelâleden Halfa vadisine kadar olan bölge Aşağı Nûbe, ikinci şelâ-

leden Sudan'ın başşehri Hartum'a kadar uzanan bölge ise Yukarı Nûbe kabul edilir. Nûbe'nin doğu kısmında Bece bölgesi yer almaktadır. Doğu yönünde Kızıldeniz'e kadar olan toprakları Nûbe'ye dahil edenler de vardır. Batısında ise Libya çölünün güney uzantısı, Büyük Sahra'nın doğu bölümü yer alır. Bölgede deve, sığır, koyun, at beslenir; buğday, arpa gibi hububat, hurma, üzüm gibi meyveler yetiştirilir. Mısır Nûbesi'nde 1970 yılında tamamlanan Asvan Barajı'nın Nâsir adı verilen ve yaklaşık 6000 km²lik bir alanı kaplayan gölünün altında kalan topraklarda yaşayan halk daha kuzeyde Korn Ombo'nun doğu bölgesine yerleştirilmiş ve buraya Yeni Nûbe adı verilmiştir. Baraj gölü altında kalan önemli tarihî eserler de başka yerlere taşınmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Herodot Tarihi (trc. Perihan Kuturman), İstanbul 1973, s. 83; İbn Abdülhakem, *Fütûhu Mısır* (Torrey), s. 188, 189; Belâzûrî, *Fütûh* (Fayda), s. 339, 340, 341; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zehab* (Abdülhamîd), I, 359, 389, 437, 438, 441, 442, 443; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 28; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 189, 191; II, 166, 470; V, 309; İbn Fazlullah el-Ömerî, *et-Ta'rîf bi'l-muştalâhi's-şerîf* (nşr. Semîr ed-Dürûbî), Kerek 1413/1992, s. 247, 271, 273; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, II, 124; VII, 99 vd.; XIII, 278; İbn Haldûn, *el-İber*, V, 922; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ* (Şemseddin), V, 264 vd.; Makrîzî, *el-Hıta*, I, 190 vd., 197, 198, 199, 200, 201, 202-203; A. J. Arkell, *A History of the Sudan*, London 1961, bk. Index "Nubia"; G. Vantini, *The Excavations at Faras. A Contribution to the History of Christian Nubia*, Bologna 1970, s. 41-119; Yusuf Fadl Hasan, *The Arabs and the Sudan*, Khartoum 1973, s. 182-202; Naûm Şukayr, *Târîhu's-Sûdân* (nşr. M. İbrâhîm Ebû Selîm), Beyrut 1981, s. 42 vd., 55 vd., 74 vd.; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Devrinde Eyyübîler Devleti*, İstanbul 1983, s. 39, 41, 42, 141, 147; P. M. Holt, *The Age of the Crusades*, London-New York 1986, s. 130-137; a.mlf. – M. W. Daly, *A History of the Sudan*, London 1988, bk. Index "Nubia", "Nubians"; C. Fluehr-Lobban v.dğr., *Historical Dictionary of the Sudan*, Metuchen-London 1992, s. 159-160, 161; P. Thorau, *The Lion of the Egypt: Sultan Baybars I and the Near East in the Thirteenth Century* (trc. P. M. Holt), London-New York 1992, s. 163, 195, 224-225, 254; I. Shaw – P. Nicholson, *British Museum Dictionary of Ancient Egypt*, London 1996, s. 204-206; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti: Habeş Eyaleti*, Ankara 1996, s. 1, 2, 3, 4, 112, 113, 114, 146, 289; B. J. Kemp, "Old Kingdom, Middle Kingdom and Second Intermediate Period in Egypt", *The Cambridge History of Africa* (ed. J. D. Clark), Cambridge 1997; P. L. Shinne, "Christian Nubia", a.e. (ed. J. D. Page), Cambridge 1999, II, 556-588; P. Forand, "Early Muslim Relations with Nubia", *Isl.*, XLVIII/1 (1971), s. 111-121; Al. R. S., "Cush (Kush)", *EJd.*, V, 1174; S. Hillelson, "Nûbe", *IA*, IX, 339-344; a.mlf. v.dğr., "Nûba", *EI²* (İng.), VIII, 88-93; Hulûsi Yavuz, "Bakt", *DİA*, IV, 547-548; Hamdullah Mustafa Hasan, "Dongola", a.e., IX, 509-510; Ahmet Kavas, "Kenzîler", a.e., XXV, 259-260.

